

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

A forma is tartalom

1. A Magyar Nyelv 2005. évi 4. számában (497–8) „»Tartalmi kérdésekre most nem térek ki« – Tudományos bírálat vagy érzelmi reakció?» címmel KONTRA MIKLÓS reagált a folyóirat 2. számában (232–43) „A magyar nyelv kézikönyvé”-ről (MNYKk.) írt ismertetésemre; elsősorban, miként jelzi, a személyes érintettség okán – és igyekeztén engem „szavamon fogni”. Három kitételelemre – azok idézésével – építi fel mondandóját: ezeket írása címében, majd pedig a bevezető bekezdésben sorolja elő.

KONTRA MIKLÓS ezúttal is él a recenzióban már említett stílusesszközökkel (kritikámnak éppen ezeket az elemeit kéri számon rajtam): tárgyilagos hangvételű ismertetésemre provokatív élű, hangulatkeltő, néhol torzító szöveggel válaszol. Ez alkalommal igyekszem kellőképpen megvilágítani: miért használom – és használtam korábban – írására, stílusára ezeket a rosszalló kifejezéseket. – Már a cím azt sugallja, hogy a Magyar Nyelv olvasói a recenzióban tudományos bírálat helyett érzelmi reakcióval találkoztak. (Ez az utalás elsősorban bizonyára a két említett fejecetre, ott is a nyelvművelés kapcsán tett megjegyzéseimre vonatkozik.) A kihívó felütés, majd az érzelmi hatáskeltés további eszközei és a hamis implikációk révén azonban éppen KONTRA MIKLÓS írása válik „érzelmi reakcióvá”. A cím – egy idézet tőlem, majd költői kérdés – látványos és hatásos, ám tudományosnak vagy tárgyszerűnek nem tekinthető. Baj van a részletek összeillesztésével is. Az ugyanis, hogy szövegem két össze nem tartozó részletét egymás mellé helyezi, illetőleg ahogyan ezeket a részleteket összeilleszti, kimeríti az ún. csúsztatás fogalmát. A „tartalmi vonatkozásokra most nem térek ki” részlet *most* szava ebben az összefüggésben mást jelent, félrevezeti az olvasót.

Ezzel a szövegévágással azt lehet hinni, hogy én az idézett kijelentést az egész ismertetésre vonatkozóan tettem (amiként a másik idézet esetében ez valóban így is van). KONTRA szövegének végén tovább erősödhet az a gyanúnk, hogy manipulálni akarja olvasóit. Ezt írja: „Ezekre a kérdésekre [ti. a KONTRA által újonnan, frissen megfogalmazottakra] H. TÓTH bírálatában nem talál az olvasó választ. Azért nem, mert a recenzens egy helyen kimondja (242), hogy »Tartalmi kérdésekre most nem tér ki«. Furcsállhatjuk, mert máskor, például az ikes ragozás története kapcsán, a magyar intonáció dolgában s több más helyen is kitér, helyenként érdemben. Itt, amikor a magyar nyelv műveléséről van szó, vajh mért spórolja meg a tartalmi kérdésekre való kitérést?” Ez a szöveghely az olvasót igyekszik megerősíteni a sugalmazott üzenet valóságában, tudniillik hogy számára az derüljön ki: az ismertetés mintegy ígéretként, általános érvennyel szögezte le az idézett kijelentést. Ezt a hamis értelmezést KONTRA tovább színezi és erősíti: ő, úgy mond, furcsállja, hogy ennek ellenére azért másutt bele-belemegy az ismertetés tartalmi kérdéseibe is. Ugyanitt újabb stílárius haktáskeltéshez és a sejtetés eszközához folyamodik: a *vajh mért* kérdéssel mint gunyoros, affektív elemmel érezteti: ő ugyan tud erről valamit, de most nem mondja el. S lám, az olvasó is kezdi sejteti: a recenzensnek vagy rejtett szándéka lehetett, vagy érvelésével valami nincs rendben. (A *helyenként érdemben...* félmondat implikációját most ne firtassuk.) Stílárius lekicsinylés mutatkozik szövegében ott is, ahol – az utolsó bekezdésben – ezt írja: „...fejezetére is elkölt (ha jól számoltam) 31 sornyi teret”. Az *elkölt* szó használata arra utal: a recenzens hosszan, de pazarlón és feleslegesen értekezik egy fejezetről, úgy, hogy a tartalomról tett „ígéretét” itt váltja be igazán, és egy szót sem szól a lényegről. KONTRA végül provokatív kérdésekkel zárja írását, és felveti az általa valószínűnek ítélt okokat is mint választ a feltett kérdésekre. Ezzel a sejtetést bizonyossággá érleli: az ismertetésben nyilván azért nincs cáfolat, mert *n i n c s e n e k i l y e n c á f o l a t a i* a bírálónak (értsd: nem tudja cáfolni, mivel nem is lehet – hiszen igaz); vagy mert a folyóirat nem ad helyet eféle témájú írásoknak. Ezzel a provokáló, szónoki kérdéssel egyben feltétlen válaszadásra is kényszeríti vitapartnerét; hiszen ha egy ilyen felhívásra nem válaszolnak, az egyenlő a beismeréssel: a sejtetett tartalmak önmagukat igazolják.

KONTRA arra a logikára építi fel érvelését, hogy éppen ott, ahol szerinte az a legszükségesebb lenne, mert negatív véleményt fogalmazok meg valamely kérdésben (nyilván ezért idézi tölem bevezetőjében azt a gondolatot, hogy a kétségnélküliség, az érvelésnélküliség tudománytalanná teszi az érvelést) – tehát éppen ott nem térek ki tartalmi kérdésekre. Ezek a helyek a következők: az általa írt egyik fejezetre vonatkozó másodlagos megjegyzéseim, valamint a SÁNDOR KLÁRA tanulmányáról alkotott véleményem egésze. Érdemes e két helyet külön megvizsgálni, mivel KONTRA fejezetében a nyelv műveléséről csak mellékesen esik szó, míg a második esetben a nyelv művelők elleni kirohanás a fejezet mondanivalójának gerincét képezi.

Noha a Magyar Nyelv nevében nem nyilatkozhatom, azt feltétlenül el kell mondanom, hogy ismertetésem saját belátásom szerint alakítva, eredeti terjedelmében adtam át a szerkesztőknek, s azt minden változtatás nélkül meg is jelentették. – Úgy gondolom, a gondos olvasó számára kiderült, hogy csak akkor tértem ki tartalmi kérdésekre, ha annak valamilyen okból szükségét láttam: ahol érdemi ellenvéleményem volt, vagy ahol súlyosabb kifogásom akadt. Figyelmet igyekeztem a vitathatóbb fejezeteknek szentelni, a jól sikerült részeket pedig néhány találónak szánt mondatjal jellemeztem, értékeltem és dicsértem. Pontosan ezt tettem a KONTRA MIKLÓS által írt fejezettel is („A határon túli magyar nyelv változatok” című fejezet kapcsán): azt egészében jónak találtam, és ezt le is szögeztem. A nyelv művelésre vonatkozó megjegyzéseim sem önkényesen kerültek a recenzióba: azt a bírált szöveg tette szükségessé, megkerülhetetlenné.

2. A) SÁNDOR KLÁRA fejezete: „Nyelvtervezés, nyelvpolitika, nyelv művelés” (381–409). KONTRA ide vonatkozó kérdése: „Csakhogy, mivel előre kijelentett elvéhez ragaszkodik, megint csak nem tér ki a tartalmi kérdésekre. De mért nem? Mért kíméli meg olvasóját a tartalmi cáfolat-

tóktól? Nincsenek ilyen cáfolatai? Vagy netán a Magyar Nyelvben nem jut rájuk tér?” Az erre a fejezetre „elköltött” 31 sort arányosnak és relevánsnak tartom – a tartalmi kérdésekre való kitérés nélkül is. A kézikönyvben ez az egyetlen fejezet, melyet stílusa, attitűdje alapján kérdőjeleztem meg. Azok a sommás roszszalló megállapítások, amelyekre ismertetésemben utaltam, az említett fejezet egészében következetesen a nyelvművelést kísérik. Az írás – elsősorban stílusánál, hangvétele-nél fogva – alkalmatlan arra, hogy a kézikönyvben szerepelhessen (amint összegeztem is: kutatási eredménynek nem tarthatjuk, érvelésnek nem tekinthetjük; komolyan nem vehetjük). Ez a magyarázata annak, hogy tartalmi kérdésekbe egyáltalán nem mentem bele. Ha egy írás vagy szóbeli közlés szándékát és stílusát alapvetően elhibáztunk, elfogultnak és bántónak találjuk, aligha várható el tőlünk, hogy a szöveg állításait komolyan véve azzal tartalmilag is foglalkozzunk. Ez ugyanis egyben a szövegműnek mint kommunikációs tetteknek az elfogadását is jelentené. A tartalmi kérdések mellőzése ennek közzönhető. Ha a témáról egy megfelelő stílusú megírt dolgozatot olvashattam volna, az érdemi értékelést nem kerülhettem volna meg. – Egyébiránt a szóban forgó ismertetéstől függetlenül én is időszerűnek látom a nyelvművelés feladatainak, módszereinek értékelését, valamint helyzetének és a róla kialakult, megfogalmazott véleményeknek a megvitatását. Egy tárgyyszerű és építő jellegű szaktudományi eszmecsere elől magam sem zárkóznék el.

B) KONTRA MIKLÓS fejezete: „A határon túli magyar nyelvváltozatok” (301–21). Megértem, hogy a szerző bírálatomnak a saját fejezetéről adott néhány elmarasztaló, nemtetszést kifejező sorára szeretne részletes magyarázatot kapni. Nem lehetséges azonban egy ilyen nagy terjedelmű kötetben minden apróságra elemzően kitérni. A határon túli magyar nyelvváltozatokról írott fejezetéhez fűzött értékelésem eleve eléggé rövid, annak fajsúlyosabb része méltatást tartalmaz: negatívumokra csupán másodlagosan utalok. – KONTRA nekem szegezett kérdései sorban a következők: „Úgy gondolja-e [H. TÓTH], hogy a határainkon túli magyarok a) bomlott gondolkodásúak, b) pontatlanul idéztem-e ÉDERT és GRÉTSY, c) indokolatlanul támadtam-e a magyar nyelvművelést, amikor ÉDERT és GRÉTSY-t idéztem, d) netán úgy véli-e, hogy az idézett nézetek 1980-ban tudományos szempontból helytállóak voltak. – Bár e kérdésekre röviden nem érdemes – és talán nem is szabad, mert az igazság sérelme nélkül nem lehet – válaszolni, előlegezésképpen jelzem: ha egyetlen szóval kellene reagálnom, az első kérdésre egyértelműen nemmel, a többire igennel válaszolnék. – KONTRA MIKLÓSNAK a kézikönyv (MNYKk.) 302. és 303. lapjain található érvei, kijelentései és fejtegetései több olyan elemet is tartalmaznak, amellyel nem tudok egyetérteni. A szerző e kézikönyvi fejezetének bevezetője ugyanabban a hibában leledzik, mint amiben SANDOR tanulmányának egésze: a kiolvasható legfőbb üzenet a magyar nyelvművelés és a hagyományos magyar nyelvészeti eredmények lekicsinylése, lejáratása néhány önkényesen kiragadott és/vagy hamis színben feltüntetett, eltúlzott részlet alapján. Ezért sem foglalkoztam részletesen a felvezető szöveg tartalmi elemeivel. A tanulságok kedvéért azonban most tegyük kivételt, és legalább egy kérdést vegyünk szemügyre kissé alaposabban: azt, melyre KONTRA négy kérdése is vonatkozik.

Kétségtelen, hogy a „Nyelvművelő kézikönyv” idézett bekezdésének (NyKk. 1291) a gondolkodás megbomlására utaló részletét a szerzők szerencsétlenül fogalmazták meg, mert az esetleg félreérthető, ám inkább félremagyarázható. Ezt – úgy hiszem – a szöveg gazdája is készséggel elismernék. (Az eredeti szövegben ugyanis nem bomlott gondolkodású emberekről, hanem a gondolkodás felemássá, szervetlenné, bomlottá válásáról, ennek veszélyéről van szó, és ez lényeges különbség.) Nem idézi azonban KONTRA a szövegzáratot: „Ezt a káros, a személyiség fejlődését hátráltató hatást a kétnyelvűség tökéletesítésével, a kettős nyelvi tudat kialakításával: a két nyelv párhuzamos, összefüggő, összehasonlító művelésével és oktatásával lehet ellensúlyozni és megszüntetni” (l. NyKk. i. h.). Ebből kiderül, hogy a szerzők – természetesen – tisztában vannak a kétnyelvűség mibenlétével, és nem is kirekesztőek, bántóak vagy lenézőek; viszont kulturálisan maximalisták, és talán: idealisták. A következő bekezdésben (l. uo.) ugyanis széles körben határozzák meg a kétnyelvű nyelvállapot ideális feltételeinek megteremtéséhez szükséges feladatokat és eszközöket, az együttműködés körét, és kiemelik, hangsúlyozzák a magyarországi felelősségét

is. A kontrasztív nyelvművelést, az oktatást, a kétnyelvűség fejlettebb állapotát, tökéletesítését, a kettős nyelvi tudat kialakítását, fejlesztését hiányolják, illetőleg ezt tekintik feladatnak. Nem a kétnyelvűséggel van tehát bajuk, hanem a gyakorlatban tapasztalható tökéletlen kétnyelvűséggel, az olyan féloldalasságokkal, melyek egyik nyelvnek és így használójuknak sem válnak előnyére, mivel korlátozzák önérvényesítését, önkifejezési lehetőségeit. A szerzők nem ítélik meg, hanem részben reális veszélyekre hívják fel a figyelmet, általában óvatos megfogalmazással. A veszélyeknek ítélt helyzet nem más, mint – társadalmi osztálykülönbségek helyett – egy a nemzetiségi létre átértelmezhető bernsteini deficithelyzet: a nyelvi hátrány klasszikus szociolingvisztikai alapfogalmának a magyarokat tipikusan érintő esete. A NyKk. szerzői az anyanyelvi jogok csökevényességére és a személyiségi, a nyelvi jogok korlátozására, elnyomására hívják fel a figyelmet. Amit kívánatosnak tartanak, az éppen a demokratikus, egyenjogúságra és a jogegyenlőségre épülő társadalmak sajátja (lenne): minden polgárnak lehetőséget és nyelvi jogokat is szavatoló társadalmi-jogi rendszerek kiépítése, működtetése. Ne feledjük: 1980-at írunk, mikor a „Nyelvművelő kézikönyv” megjelenik – a helyzet pedig a sok változás ellenére ma sem megnyugtató. – Mindezek fényében méltatlannak, aránytalannak érzem és érzem most is KONTRA tanulmányának bevezetőjét, annak egyes megállapításait.

Nézzük meg szövegének az említett kérdéshez kapcsolódó részleteit tüzetesebben! „Az egynyelvű magyarok beszédét normálisnak, a kétnyelvűekét abnormálisnak tekintő magyar nyelvművelést jól jellemzi a Nyelvművelő kézikönyvben a külföldön élő magyarok nyelvéről olvasható következő részlet...” – írja (MNyKk. 302). Majd: „a szomszédos országokban élő magyarok nem bomlott gondolkodású emberek, hanem kétnyelvűek...” (uo.). Ezekben a mondatokban tipikusan csúsztató-torzító fogalmazást találunk: az állítások már nem egyeznek meg az eredetivel, annál erősebbek és súlyosabbak (a nyelvi rendszer megbomlásával a gondolkodás is szervetlenné, bomlottá válhat → helyett: bomlott gondolkodásúak a határon túli magyarok), továbbá azt sugalmazza, mintha a két fenti kategória (a bomlott gondolkodású ember és a kétnyelvű ember) hasonló lenne/lehetne. Ezzel arra céloz, mintha a nyelvművelő nyelvész szerzőknek olyannyira fogalmuk sem lenne (lett volna) a kétnyelvűségről, hogy tudatlanságukban bomlott gondolkodásúnak gondolják, tartják a határon kívül élőket. Ha ez valóban így lenne, a tudománytalanság vádjá teljesen indokolt lehetne. Ez azonban képtelen és hamis állítás, így a szöveg bántóvá, sértővé válik. – KONTRA megállapítja, hogy „Kétnyelvűektől az egynyelvű normákat elvárni nyelvészeti nonszensz és társadalmilag káros”. Ez a mondat vitatható, inkább azonban elfogadhatatlan állítást és előfeltevéseket tartalmaz. Az állítás az előzményekkel együtt elkendőzi és homályban hagyja a lényegét: nem beszél arról, mit értsünk egynyelvű és kétnyelvű normán. Márpedig így semmi értelme nincs e kifejezések (fogalmak) használatának, hacsak az nem, hogy a szerzőnek ismét sikerül a nyelvművelés ellen hangolnia olvasóját: a nyelvművelő, aki – mint előzőleg bemutatta – megdöbbentően tudatlan, íme: kárt is okoz. Nos, ha elfogadjuk is, hogy egy a kétnyelvűség állapotára jellemző norma bizonyos szempontból, elméletileg jelenthet különbséget az egynyelvűség normájához képest, az már egyáltalán nem evidencia, hanem igenis vitandó kérdés, hogy mennyiben hasonlítson egy anyaország ún. egynyelvű főnormája és a kisebbségi beszélők ún. kétnyelvű normájának az anyaországgal egyező nyelvű résznormája. (Hogy ez mennyire vitás és vitatható kérdés, arra vö. például a KONTRA MIKLÓS – SALY NOÉMI szerkesztette „Nyelvművelés vagy nyelvvarázslás?” című kötet vitázó tanulmányait: Bp., 1998.). És mit kezdjünk – tudományosan – ezekkel a kifejezésekkel: „nyelvészeti nonszensz” vagy „társadalmilag káros”? Ezek vajon – hogy KONTRA kritikájára utaljak – érvekkel, tartalmilag megfelelően alá vannak támasztva? Miféle társadalmi kára van vagy volna ennek? És mikor nonszensz valami „nyelvészeti”? Ezek a szövegrészletek tudományos szempontból értékelhetetlenek, értelmezhetetlenek. A kifejezőmód és az érvelés itt is túlzó, az állítások légből kapottak vagy hamisak, az evidenciákként beállított gondolatok legálábbis vitathatóak – az indulat pedig indokolatlan.

Továbbhaladva szövegén: „Ha egy nyelvűművelő megállapítja, hogy például a szlovákiai magyarban a *hívok a barátomnak telefonon* vagy a *kulcs a szobától* szerkezet idegenszerű, akkor egy kontaktusjelenséget azonosít. Ha ezeknek a szerkezeteknek a használatát helyteleníti is, akkor a releváns általános nyelvészeti törvényszerűség működését helyteleníti” (MNyKk. i. h.). Mindez odáig igaz, hogy kontaktusjelenséget azonosíthatunk a megnevezett jelenségekben; az azonban már ismét hamis beállítás, hogy a nyelvűművelő helytelenítene egy „releváns általános nyelvészeti törvényszerűséget”: egy nyelvész nyelvűművelő ugyanis nem helytelenít nyelvi törvényszerűséget, mert azokat ismeri, és mint szakember, el is ismeri, el is fogadja (törvényszerűséget pedig egyébként sem lehet „helyteleníteni”). Ha nem ezt tenné, nem lenne szakember, nem lenne nyelvész. A szöveg azonban láthatólag éppen ez utóbbi gondolatot akarja sugalmazni; ez viszont már ismét sértő. A fejezet bevezetőjében a szerző mintha azt akarná bizonyítani, hogy a magyar nyelvűművelés vezető szakemberei nem értenek a nyelvhez, és amúgy sincs joguk a felelőlegesen kérdésekre beleszólni: tehát kétszeresen is megalapozatlan és jogtalan a tevékenységük és a magatartásuk. Ezeket a szövegében megtalálható, részben burkolt sugalmazásokat, részben nyílt állításokat KONTRA – úgy látszik – nem tartja elfogult és a tényeket eltorzító véleményalkotásnak, a nyelvűművelés elleni indokolatlan támadásnak. Én viszont igen. Azt hiszem, éppen erről van szó. Hogy pontosan mik e támadás okai, azt nem tudom; találgatni nem akarok. Ebben a kérdésben egyedül KONTRA MIKLÓS illetékes a válasza.

A nyelvűművelők két idézett képviselője nem tagadott törvényszerűségeket, nem hamisított meg tényeket. Valószínűleg volt és van azonban olyanfajta norma- és kultúrafölfogásuk, mely az évszázadok alatt kiérlelődött anyaországi történelmi-kulturális nyelvi örökséget szerves kifejlődésű és a határokon kívül rekedt magyarok számára vágyott, elsajátításra érdemes, továbbépítésre alkalmas kincsnek tekinti – a határon kívül élő magyarság jó részével együtt. Úgy látszik, ez az, amiben KONTRA nem ért egyet a megtámadott nyelvűművelőkkel. A nyelvész nyelvűművelő nem törvényszerűséget tagad akkor, amikor egy bizonyos nyelvi forma bizonyos helyzetben való használatát helyteleníti: a szóban forgó esetben például azt, hogy igényes, normatartó szövegben magyaroknak nevezhessünk olyan mondatokat, amelyekben a beszélő-író a *kulcs a szobától* vagy a *hívok a barátomnak telefonon* szerkezeteket használja. Ez transzferjelenség, tágabb értelemben kontaktusjelenség. Ám hogy egy szerkezetet, elemet stb. egy nyelv használata során milyen helyzetű, normativitású, presztízsű jelenségnek fogadunk el, az már más kérdés; és ebbe már van – legyen is – beleszólása az érték- és normaközpontú alkalmazott társadalomnyelvészetnek, a nyelvűművelésnek. Hogy bárkinek, aki szeretne igényesen és adekvátnan megszólalni a különféle beszédhelyzetekben, legyen lehetősége megismerni a történelmi főnormát, az anyanormát. Mert az anyaországi normában történelmileg és kulturálisan benne van az egész magyar nyelvterület nyelvkincsének essenciája. Ez az, amiről szinte mindig megfélemedeznek azok, akik a határon kívül élő magyarok anyaországi normához való igazodásában, alkalmazkodási vágyában és az ezt támogató törekvésekben – valamilyen furcsa és érthetetlen okból – kirekesztést akarnak látni és láttatni.

A hiteles, az eredeti norma értéke maradáno, és az nemzeti értéket, identitást is képvisel. A kontaktusjelenségek persze a nyelv társadalmi változatainak megfigyelésében, a keveredési folyamatok lezajlásának tanulmányozásában elengedhetetlenül vizsgáláno tények, a nyelvcsere, a kétnyelvűség és így a nyelvtörténet, az általános nyelvészet számára nélkülözhetetlen adalékok. Nem egyenrangúan értékesek viszont a keverék formák normativitás szerint. Mert ha a *hívok a barátomnak telefonon* vagy a *kulcs a kaputól* kontaktusváltozat egyenrangú lenne az eredeti magyar vagy az eredeti szlovák normával, akkor például már ahhoz sem kellene sok, hogy azt a közlésbeli zűrzavart, amely ma a médiában itthon is gyakran tapasztalható, és amely egyértelműen a nyelvi tudatlanság, képzetlenség és igénytelenség következménye, (médiá)normának kiáltssuk ki, s ehhez igazítsuk nyelvhasználatunkat is. Ahogyan DEME LÁSZLÓ írja éppen e kérdés kapcsán KONTRA MIKLÓS vélekedésére reagálva: „ebben sem tudnám elfogadni azt az elvet, hogy ami van, az úgy van jól...” (Bomlott gondolkodású nyelvészek!? Magyar nyelvűművelés = terápia nélküli diagnó-

zis!? Új szó 1993. február 12: 7; KONTRA–SALY szerk. i. m. 52–3). Ha ezen a nyomon haladnánk, most már legalább százféle magyar nyelv- és nyelvtankönyvet kellene kiadnunk, és mindet önálló nyelvváltozatnak kellene minősítenünk. Ennek nincs értelme.

A nyelv és a nyelvjárás, a nyelv és a nyelvréteg elkülönítésének a mai napig a leghasználhatóbb (szociolingvisztikai) alapfogalma – diglossziában és más alapvető nyelvi helyzetekben is – a *normativitás* és a *beszédhelyzet*. Az igényes helyzetekben, bizonyos jól körülírható esetekben használt/használható változat, a fölértégtett norma tartja ugyanis össze az alája hierarchizálódó szegmenseket, létrehozva a nemzeti nyelv(ek)et. A lényeg éppen akkor veszik el, amikor a hierarchiát tagadva mindent egymás mellé rendelünk. – KONTRA MIKLÓS nyilván jól tudja, hogy éppen a szociolingvisztika teremtett meg a kétnyelvűség, többnyelvűség állapota különböző formáinak adekvát leírásához olyan fogalmakat, mint a *részleges* vagy *egyenlőtlen kétnyelvűség*, illetőleg a *kettős félnyelvűség*. Ezek a tudományosan is értelmezhető fogalmak pedig a nyelvi rendszer leírható és konkretizálható fogyatékosságaival, hiányaival és sajátos kommunikációbeli csökkenésségeivel, illetőleg szegényességével határozhatók meg, épp az eszményinek tekintett és a gyakorlatban le is írt mintához vagy normához való viszonyukban. A norma, a normativitás fogalma pedig maga is tartalmaz értékvonatkozásokat.

Veszélyes vizekre evez KONTRA azokkal a gondolatokkal és félmondatokkal, melyekben a nyelvművelő tanácsadói kompetenciáját és beleszólási jogát, jogosultságát vonja kétségbe. Azt fejtegeti, hogy az emberekben – mindannyiunkban – önmagunktól is van „egy természetes hajlandóság” a beszédpartner változatához való alkalmazkodásra (ez egyébként igaz): nem kellene tehát tanácsokat adnia vagy minősítenie a nyelvművelőnek, hanem az emberek hajlandóságára kellene bíznia a döntést. Vagyis: beszéljen mindenki úgy, ahogyan neki tetszik, ahogyan akar, hiszen természetesen az a legmegfelelőbb minden helyzetben (ez már nem igaz). Itt két téves, hamis állítás is mutatkozik. Egyrészt az a látszat keletkezik, hogy a nyelvőrök olyan emberek, akik egészen odáig mennek, hogy megtiltják az embereknek: így vagy úgy beszéljenek; ez ismét igaztalan támadás. Másrészt az emberek egyéni alkalmazkodási hajlandóságát megtenni legfőbb vagy egyedül adekvát szempontnak elfogadhatatlan álláspont. Az egyedi és szubjektív oldal túlhangsúlyozása ugyanis ellentmond a közösség és a kultúra lényegének is.

3. A felvezető szöveg további helyeken is tartalmaz még meghökkentő furcsaságokat, újabb próbálkozásokat a magyar nyelvészeti eredmények lekicsinylésére vagy a nyelvművelés indok nélküli támadására, a laikus olvasóközönség előtti kipellengérezésére. Ide tartoznak a következők. – KONTRA szerint a nyelvművelők időnként rossz tanácsokat adnak a határon kívüli magyarságnak (feszültségeket keltve ezzel és hozzánemértésükről téve tanúbizonyságot). Az említett példa sántít: tudniillik az, hogy ezt a feszültséget a nyelvművelők tanácsai keltenék, hamis. A szerző úgy állítja be mondandóját, mintha mindebben szándékosság és lehetetlen elvárások játszanának közre, melyek a nyelvművelők tudatlanságát is nyilvánvalóvá tennék. – Végül az eddigi magyar nyelvtanokról és szótárakról megtudjuk, hogy „A Trianon óta megjelent magyar nyelvtanok és szótárak nem a magyar nyelv, hanem a magyarországi standard magyar nyelvtanai és szótárai...” (MNyKk. 303). Ez a mondat az előzőekhez kapcsolódva tovább sarkít, túloz. Olybá tűnik ugyanis az olvasónak a hangvétel és az előzmények alapján, hogy valaki végre ki meri mondani: a császár meztelen. Tudniillik ezek szerint majd egy évszázadon át abban a tévhitben éltünk: a nyelvtanok és szótárak, amelyek itthon megjelentek, a magyar nyelv szótárjai, nyelvtanai. Ám itt és most expressis verbis kimondatik és leíratik: mindez tévedés, mert bizony nem azok. Az, hogy ezek a munkák a magyarországi standard magyar nyelvtanai és szótárjai, nagyjából igaz. Ebből viszont az következik a szerző szövegének logikája szerint, hogy a magyarországi standard magyar nem (a) magyar nyelv. Formálisan még ez is lehetne igaz, de itt már megjelenik a mondatban a hamisság: az igazság elcsúsztatása. A meghökkentő tagadás, majd a részigazságok felvonultatása együtt, ilyen szö-

veggé szervezve: szemfényvesztés. Az efféle okoskodások formális logikai helyességük és szigorúan szakmai definíciók szerint vett igazságmagvuk ellenére olyan bűvészmutatványhoz hasonlítanak, mely éppen a lényegét takarja el a beavatásra váró közönség szemei elől. Hatásos, mutatós voltukon kívül csak arra jók, hogy megtévesszék a járatlan olvasót vagy az érdeklődőt; hogy félműveltséget hintsenek el azok körében, akik gyengébben vagy kevésbé tájékozottak. Azzal természetesen egyetérthetnénk, ha KONTRA felhívná a figyelmet: nagyobb gondot kell fordítanunk a határon kívüli magyar nyelvvaltozatokra, hiszen ez nemcsak a nyelvtudománynak lenne hasznára, hanem gazdagítaná közös kultúránkat is. Egy ilyen intő, javasló gesztus tárgyyszerű és tudományos lehetne. És egyet is lehetne vele érteni.

Mintha azonban KONTRA MIKLÓSNak egyáltalában nem lenne fontos az egyetértés lehetősége. Mintha inkább mindenáron mást, eltérőt, meghökkentőt kívánna közölni, még akkor is, ha ezért helyenként az igazságot is fel kell áldoznia. Ez egyes műfajokban talán szokásos, bár azt hiszem, ritkán adekvát; tudományos szövegben pedig aligha. Sokkal kevésbé szorul magyarázatra tehát annak a véleménye és nézőpontja, aki az ilyen stílusú szöveget bírálja vagy helyteleníti, mint azé, aki írta. – Végezetül: talán nyelvésztársam is belátja, hogy a fenti érveket és véleményt a bírálatomban elhelyezni aligha lett volna lehetséges, arról nem is szólva, hogy ez a terjedelem is csupán egyetlen bekezdés kérdéseinek kissé részletesebb taglalására volt elegendő.

H. TÓTH TIBOR